

12 - ΣΕΙΡΑ «ΛΟΓΙΚΗ ΛΑΤΡΕΙΑ» - 12

ΙΩΑΝΝΟΥ Μ. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ

ΤΕΛΕΤΟΥΡΓΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

«Εύσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν»

ΤΟΜΟΣ Β'

ΑΘΗΝΑ 2006

Β'

ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΗ
ΤΩΝ ΙΕΡΩΝ ΛΑΜΦΩΝ

Η ΕΙΣΗΓΗΣΗ αυτή εντάσσεται στο πρώτο μέρος των θεμάτων της Ημερίδας αυτής που διοργανώνει η Συνοδική Επιτροπή Εκκλησιαστικής Τέχνης, Μουσικής και Χριστιανικών Μνημείων της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος «*Τά ιερά ἄμφια καί ἡ ἐξωτερική περιβολή τοῦ ὀρθοδόξου κλήρου*».

Λόγω της θέσεως και του θέματος της κατακλείει την πρώτη θεματική ενότητα των εισηγήσεων («*Τά ιερά ἄμφια*») και συγχρόνως αποτελεί τον κρίκο μεταβάσεως στο δεύτερο θέμα («*τὴν ἐξωτερική περιβολή τοῦ ὀρθοδόξου κλήρου*»). Γιὰ τοῦτο νόμισα εὐκαιρο νὰ ἀρχίσω μὲ τὸν σχολιασμό ἑνὸς ἐπίκαιρου κειμένου ἑνὸς ἁγίου ἀνθρώπου, τὸν ὁποῖον κατ' ἐξοχὴν ἐδλαβοῦμαι. Εἶναι διττὰ ἐπίκαιρο, κατὰ τὰ δύο θέματα τῆς Ημερίδος μας. Πρόκειται γιὰ μία ἀπόκριση (τὴν ΙΖ') τοῦ ἁγίου Συμεὼν Ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης πρὸς τὸν Μητροπολίτη Πενταπόλεως Γαβριὴλ (PG 155, 868-869).

Ὁ Γαβριὴλ ἐρωτᾷ: «*Εἰ ὁ χειροτονούμενος ἀνθρωπὸς ἐστι, τίς χρεια τῶν ἱερῶν ἀμφίων; Καί εἰ δυνατόν χωρὶς ἐπιτραχηλίου τὴν τελετὴν ἐνεργεῖν;*». Τὸ πρώτο σκέλος τῆς ἐρωτήσεως, ὡς καὶ ἡ ἀπάντησις τοῦ Συμεὼν σ' αὐτό, εἶναι σαφές καὶ ἀναντίρροτο, ἀκριβῶς μάλιστα στὴν φαινομενικὴ ἀπλοϊκότητά του. Ἰερεὺς δὲν εἶναι τὰ ἄμφια, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος ποῦ δέχθηκε διὰ τῆς χειροτονίας τὴν χάρις τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ δι' αὐτῆς ἐνεργεῖ τίς ἱερὰς τελετὰς καὶ τὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας. Οὔτε ἂν τὰ φέρει κάποιος μὴ ἱερεὺς γίνεται ἱερεὺς, οὔτε ἂν δὲν τὰ φορεῖ ἕνας ἱερεὺς παύει νὰ εἶναι ἱερεὺς. Καὶ ἐπὶ πλέον τὰ αὐτονόητα· οὔτε ἂν ἱερεὺς φορέσει διακονικὰ ἄμφια ἐπιστρέφει στὸ βαθμὸ τοῦ διακόνου καί, ἀντιστρόφως, οὔτε ἂν διάκονος φορέσει ἱερατικὰ ἢ ἀρχιερατικὰ ἄμφια αὐτοχειρονοεῖται σὲ ἱερέα ἢ ἀρχιερέα ἀντιστοίχως. Τὴν αὐταπόδεικτι ἀπὸ ἀλήθεια ἐκφράζει ἐν παροιμίαις ὁ λαὸς μὲ τὴν πρακτικὴ του σοφία, ἀλλὰ μὲ κάποια πλῆγη φαινομενικὰ διαπιστωτικῆ,

αλλά λίγο ειρωνική ή μάλλον επιτιμητική έκφραση, ότι «τό ρά-σο δέν κάνει τόν παπά» φυσικά και τό έννοούμενο αντίστροφο. Οτι ούτε ο παπάς δέν παύει νά είναι παπάς χωρίς τό ράσο. Αυτό δηλαδή πού ρωτά ο άοιδιμος Γαβριήλ και πού μέ σοφία και φόβο Θεοῦ τὸ ἀποκρίνεται ὁ Συμεών.

Γιά ὅποιον καλά γνωρίζει τόν ἅγιο Συμεών, τόν ἄνθρωπο μέ τήν φωτισμένη προσήλωση στήν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, δέν θά ἀνέμενε νά σκεπτικῶς, θεωρώντας ἐπουσιώδη καί μή ἀναγκαία τήν χρήση τῶν ἱερῶν ἁμφίων. Γιά τήν θεωρητική δικαίωση τῆς ἀναγκαιότητας τοῦ τύπου στήν λατρεία, παρεμβάλλει τήν προσφιλή του θεωρία περί διπλῆς ὑποστάσεως τοῦ ἀνθρώπου καί συνθέσεως τὸν ἐκ σώματος καί ψυχῆς. Κατ' ἀκολουθίαν, καί τῆς διπλῆς συστάσεως τῶν ἱερῶν μυστηρίων καί τελετῶν τῆς Ἐκκλησίας ἐξ ὁρατοῦ καί ἀοράτου στοιχείου, ἐξ ὕλης καί πνεύματος. Καί καταλήγει: «Καί τῶν ἱερῶν ἁμφίων χρεια, καί χωρίς ἐπιτραχήλιου οὐ χρῆ τι τόν ἱερέα διενεργεῖν, ἐπεὶ καί τά ἱερά ἁμφια χάριν ἔχουσι θεῖαν, ὅτι καί σημασίαν πνευματικῆν ἕκαστον τούτων ἔχει ἡνά, καί δι' εὐλογίας ἀρχιερατικῆς ἕκαστον τούτων δίδονται. Καί ἐν μέν τῇ θεῖα ἱεροσχηγία χρῆ ἅπαντα ἐνδεδύσθαι· ἐν ταῖς λοιπαῖς δέ ἱεραῖς τελεταῖς, ὅτε τοῦτο σύνθηες. Καί τά κατὰ παράδοσιν ὄντα μή καταλύειν ποτέ κἄν δοκῶσιν ἐλάχιστα».

Περαιτέρω, προχωρεῖ στήν ἀναζήτηση λύσεων σέ περιπτώσεις ἀνάγκης, πού προφανῶς ὑπνοοῦνται ἀπό τό ἐρώτημα τοῦ Γαβριήλ. Ἡ κλιμάκωση εἶναι ἐμφανῆς καί ἡ μετάβαση ἀπό τόν τύπο στήν ἀπαράτητη οὐσία, ἀπό τό ἅμφιο στόν ἄνθρωπο - ἱερέα. Δηλαδή:

- Χωρίς ἐπιτραχήλιο νά μή τελεῖται καμιά τελετή.
- Σέ περίπτωση μεγάλης ἀνάγκης, ἂν δέν εὐρίσκειται ἐπιτραχήλιο, «ἴνα μή καταλειφθεῖ τό ἔργον», ὁ ἱερεὺς εὐλογεῖ καί περιβάλλεται κατὰ τόν τύπο τοῦ ἐπιτραχήλιου ζῶνι, λωρίδα ὑφάσματος ἢ σκονίνου.
- Τελεῖ ὁμως χωρίς ἐπιτραχήλιο ὅσα συνηθίζεται στά μοναστήρια νά τελώνται χωρίς ἐπιτραχήλιο, δηλαδή τό μεσονυκτικό, οἱ ὠρες καί τά ἀπόδειπνα.

Στό σημεῖο αὐτὸ ἐπιτρέψετε νά καταθέσω μία προσωπική συγκλονιστικὴ ἐμπειρία, πού εἶχα προσφάτως σ' ἓνα νησί: Ἱερεὺς μὴ μπορῶντας νά βρεῖ ἐπιτραχήλιο, τέλεσε τρισάγιο σέ τάφο φορῶντας ἀντὶ ἐπιτραχήλιου λωρίδα ὑφάσματος. Δέν γνώριζε τήν ἀπόκριση τοῦ ἁγίου Συμεών, ἐνήργησε ὁμως τρόπον τινά «ἐνστικτωδῶς», καθ' ὑπαγόρευση τῆς ἱερατικῆς του συνειδήσεως καί τῆς παραδόσεως. Θαύμασα τήν δύναμη καί τήν διαχρονικότητα τῆς παραδόσεως. Τό ἴδιο οὐνιστοῦσε καί τό ἴδιο ἔκαμε καί ὁ ἅγιος Συμεών, ὁ ἐραστής καί ἀκριβῆς φύλακας καί διδάσκαλος τῆς λειτουργικῆς τάξεως καί παραδόσεως.

* * *

Ἵσως αὐτὸ πού θά πῶ στή συνέχεια φανεῖ παράδοξο ἢ καί ἀνακριβές. Βλέποντας τήν σημερινή, καί βέβαια παλαιότερα, διαφοροποίηση τῶν ἱερῶν ἁμφίων τῶν τριῶν βαθμῶν τῆς ἱερωσύνης καί τήν ὑπογραμμισμένη ἀπὸ αὐτὰ διαφορὰ τῶν τριῶν βαθμῶν, μέ ἔντονα τονισμένη τήν ὑπεροχή τοῦ βαθμοῦ τοῦ ἐπισκόπου, δέν διακρίνει κανεὶς τήν οὐσιαστικὴ ἐνότητα τῆς ἱερατικῆς λειτουργικῆς ἀμφιέσεως καί -λόγος ἴσως παράδοξος- τήν λιτότητα καί σεμνότητα στή διαφοροποίησή της κατὰ βαθμούς.

Χιτώνας, τὸ κοινὸ ἔνδυμα, ἀρχαῖκο, ποδηῖρες γιὰ τήν σεμνότητα τῆς ἱερατικῆς πολιτείας. Κοινὸς καί στοὺς τρεῖς βαθμοὺς μέ διακριτικὲς διαφοροποιήσεις.

Δαλματικῆ, τὸ λειτουργικὸ ἔνδυμα τοῦ ἐπισκόπου, ἀλλὰ παραδόξως καί τοῦ διακόνου, ἀκόμη καί τοῦ ὑποδιακόνου.

Φελόνιο, ἅμφιο τοῦ ἱερέως, ἀλλὰ καί τοῦ ἐπισκόπου γιὰ περισσότερο ἀπὸ χίλια χρόνια, μέχρι τό τέλος τῆς βυζαντινῆς περιόδου, ἀλλ' ἔπισης, σέ κάποια ἰδιαίτερη μορφή, τοῦ διακόνου καί τοῦ ἀναγνώστου.

Ζώνη, γιὰ τὸ εὐσταλές, κοινὸ στοιχεῖο ἀμφιέσεως ἐπισκόπου, πρεσβυτέρου, ἀλλὰ καί ὑποδιακόνου κατὰ τήν παλαιὰ τάξη.

Μένει τὸ διακριτικὸ γνώρισμα τῶν τριῶν βαθμῶν, πού κατὰ παραδοξότατο τρόπο εἶναι τό ἴδιο καί στοὺς τρεῖς βαθμούς,

μία στενή δηλαδή σταυροφόρος λωρίδα ύφασματος. Κάνει νά διαφέρουν καί νά διακρίνονται οί τρεῖς βαθμοί, ὄχι ἀπό τήν ἰδιαιτερότητα τοῦ ἄμφιου, ἀλλά ἀπό τόν τρόπο τοποθετήσεώς του: στόν ἀριστερό ὦμο μέ τό ἕνα ἄκρο ἐμπρός καί τό ἄλλο ὀπίσω στόν διάκονο. Μέ τά δύο ἄκρα ἐμπρός καί ἐπί τοῦ τραχήλου («ἐπιτραχήλιον») στόν πρεσβύτερο. Μέ ἀναδίπλωσι στού στήθος καί μέ τά δύο ἄκρα ἕνα ἐμπρός καί ἕνα ὀπίσω ἀπό τοῦς ὦμους («ὠμοφόριον») στόν ἐπίσκοπο. Πάλι ὁ ἐπίσκοπος, ὁ ἱερεὺς καί ὁ διάκονος εἶναι ὁ ἄνθρωπος. Τό ἄμφιο εἶναι τό σύμβολο, τό σημεῖο, τό διακριτικό γνώρισμα, δηλαδή ἐν ἀνάγκη τό «σοκιοίνον» τοῦ ἁγίου Συμεῶν.

Ἡ παλαιά καί ἀκριβής τάξη τῶν χειροτονιῶν ὑπογραμμίζει αὐτήν τήν ἐνότητα τῆς ἱερωσύνης καί τήν συνέχεια ἀπό τό ἐνός βαθμοῦ στόν ἄλλο:

Μετά τήν χειροτονία τοῦ διακόνου ὁ ἀρχιερεὺς «ἐπιτίθει τό ὄράριον τῷ ἀριστερῷ αὐτοῦ (τοῦ διακόνου) ὦμῳ». Στήν χειροτονία τοῦ πρεσβύτερου «φέρει τό ὄπισθεν ἄκρον τοῦ ὄραριου ἐπί τό ἐμπροσθεν» Δέν αἶρει τό «ὄράριον» οὔτε «ἐπιτίθει αὐτῷ ἐπιτραχήλιον» κατὰ τήν νεωτέρα ἐσφαλμένη τυπική διάταξη. Ὁ διάκονος μέ τήν δαλματική του καί τό δράριό του χειροτονεῖται πρεσβύτερος καί, ὅταν χειροτονηθεῖ, τό δράριό του μετατρέπεται σέ ἐπιτραχήλιο. Στήν χειροτονία ἐπισκόπου, καθ' ὅμοιο θεολογικότητα καί ἐκφραστικότητα τρόπο, ὁ πλήρως ἐνδεδυμένος μέ τά ἄμφια τῆς ἱερωσύνης ἱερεὺς δέεται, μετά τήν χειροτονία του σέ ἐπίσκοπο, τό πλωτικό τῆς ἀρχιερωσύνης ἄμφιο, τό ὠμοφόριο καί μόνον. Δέν αἶρεται τό φελόνιο γιά νά ἐνδυθεῖ τόν σάκκο, οὔτε λαμβάνει τά ἄλλα δευτερογενή διάσημα τῆς ἀρχιερωσύνης, ὅπως προβλέπουν οἱ νεώτερες διατάξεις. Ἱεροπρέπεια, λιτότητα, σεμνότητα, σοβαρότητα. Ὑπογράμμισι καί τῆς ὁμαλῆς συνεχείας καί μεταβάσεως ἀπό τοῦ ἐνός στοῦ ἄλλο, ἀπό τό κατώτερο στοῦ ἀνώτερο.

Ἡ νεωτέρα ἐξέλιξι ἔρχεται νά τονίσει καί νά ξεάρει τίς μεταξὺ τῶν βαθμῶν τῆς ἱερωσύνης διαφορές. Ἴσως αὐτό ἦταν πολύ ἀνθρώπινο καί ἀναπότρεπτο. Οἱ συμβολισμοί, δηλαδή ἡ

εὐλαβῆς ἀναζήτησι πνευματικῶν νοσημάτων στήν ἀμφίεσι τῶν λειτουργῶν, ἐπηρεάζουν τήν μορφολογία τῶν ἄλλοτε -ἀλλά καί παραλλήλως- λιτῶν ἄμφιων. Ἀκόμη καί τό διακριτικό ἄμφιο, ἡ λωρίδα τοῦ ὑφάσματος ποῦ ἀπό τόν τρόπο τοποθετήσεώς του σημαίνει τήν διαφορά τῶν ἱερατικῶν βαθμῶν, διαφοροποιεῖται καί αὐτή. Στόν διάκονο συνήθως φέρεται τήν ἐπιγραφη «Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος...» (πέργους τῶν ἀγγέλων - ἀγγελικῆ τάξη - λειτουργικά πνεύματα). Στόν ἱερέα τά δύο ἄκρα ἐνώνεται μέ ἐνδιαμέσους συνδέσμους ἢ καί συναιροῦνται σέ μιὰ πλατιά λωρίδα. Στόν ἐπίσκοπο κατασκευάζεται, κατὰ τεκμήριο, ἀπό μαλλί - ἐριο προβάτου (τό πλανηθέν πρόβατον - ὁ καλός ποιμῆν), εἶναι ἀπαραιτήτως λευκή καί ἀργότερα πλατύνεται πολύ καί διακοσμεῖται. Ἀνθρώπινο καί αὐτό.

Ἀλλά καί τά ὑπόλοιπα ἄμφια, τά ἐν πολλοῖς κοινά, διαφοροποιεῖνται. Τό στικάριο τοῦ ἐπισκόπου ἀποκτᾶ ποταμούς (τό χάρισμα τῆς διδασκαλίας ἢ τό αἶμα ἀπό τήν πλευρά τοῦ Κυρίου). Τό φελόνιο τοῦ ἐπισκόπου γίνεται πολυσταθρία γιά νά εἶναι εἰς τύπον τοῦ Χριστοῦ τοῦ δι' ἡμᾶς σταυρωθέντος, δίδει τήν θέσι του στήν δαλματική - σάκκο, κατὰ μίμησι τῆς ἀμφιέσεως τῶν πατριαρχῶν καί βασιμῶν καί τῶν «ἐγκρίτων ἀρχιερέων». Ἡ δαλματική ὁμοῦ τοῦ ἐπισκόπου δέν εἶναι ἴδια ὡς πρὸς τόν τρόπο κατασκευῆς μέ τήν δαλματική τοῦ διακόνου. Τά μᾶλλον διακοσμητικά καί δευτερεύοντα ἄμφια, ἐπιμάνικα καί ἐπιγονάτιο, ἀπό τόν ἐπίσκοπο κατέρχονται, παραχωρούμενα στοῖς ὀφικιοῦχους καί τά πρῶτα, τά ἐπιμάνικα, δίδονται ἀκόμη καί στοῦς διακόνους. Ὁ βαθμός τοῦ ἐπισκόπου ἀναζητεῖνέα στοιχεία προβολῆς, κυρίως στήν ποιμαντορικῆ ράβδο, στήν μίτρα καί στά δικηροτρικηρα. Ἀπό αὐτά πάλι μερικά κατέρχονται στόν βαθμό τοῦ πρεσβύτερου, παραχωρούμενα σέ ἡγουμένους ἢ στοῦς τά πρῶτα φέροντας ἱερεῖς.

Κάπως ἔτσι, σέ πολύ γενικές γραμμές, προχωρεῖ ἡ ἐξέλιξι τῶν ἱερῶν ἄμφιων. Κατὰ βάσιν μένουν τά ἴδια καί ὡς πρὸς τόν ἀριθμὸ καί ὡς πρὸς τήν μορφή, ὅπως καί ὡς πρὸς τό ὄνομα. Ἀριθμὸς, μορφή καί ὄνομα μένουν κατὰ βάσιν σταθερά καί

ἀνεξέλικτα μέχρι σήμερα. Ἡ παράδοση εἶναι πολὺ ἰσχυρὴ καὶ ἀποτελεῖ τὸν συνεκτικὸ δεσμὸ γενεῶν καὶ γενεῶν, ἀπὸ τὴν πρώτη διαμόρφωση τῆς χριστιανικῆς λατρείας μέχρι σήμερα.

Ἄν θέλετε δέ, αὐτὴ ἡ παράδοση ἀποτελεῖ τὸν συνεκτικὸ δεσμὸ ὄχι μόνον μέσα στὰ ὄρια ἐνὸς λειτουργικοῦ τύπου διαχρονικῶς, ἀλλὰ καὶ μέσα στὰ πύλαια τοῦ συνόλου χριστιανικοῦ κόσμου, τῶν παραδοσιακῶν τρόπων λατρείας τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν τῆς οἰκουμένης, ὧν τῶν λειτουργικῶν τύπων. Παρὰ τὶς ἐπιμέρους, φυσικὰς ἄλλως τε καὶ ἀναμενόμενες παραλλαγές, οἱ τύποι τῶν ἀμφίων λόγῳ τῆς κοινῆς καταβολῆς καὶ ἐν μέρει τῆς κοινῆς ἐξελεκτικῆς πορείας εἶναι ἀναγνωρίσιμοι σ' ὅλους τοὺς λειτουργικοὺς τύπους. Δέν θά ἀναφερθῶ σ' παραδείγματα. Ἄν ὑπάρχει καλὴ θέληση καὶ ἀποκατάληπτη διάθεση ἐπισημαίνονται πολλὰ. Ἄν ὑπάρχει κακὴ πρόθεση, τονίζουμε ἐποσιώδεις διαφορές, γιὰ νὰ δικαιώνοῦμε ἑαυτοὺς καὶ νὰ ἐξουθενώνομε τοὺς λοιποὺς.

***

Μέ τὴν ἴδια ὁμως καλὴ ἢ κακὴ πρόθεση μποροῦμε νὰ κρίνομε, νὰ ἐπιδοκιμάσομε ἢ νὰ ἀποδοκιμάσομε τὶς ἐντὸς τοῦ λειτουργικοῦ μας τύπου ἐξελίξεις. Ἡ ἐπιστροφή σὲ μίαν ἀρχαϊκὴ μορφή ὡς ἰδεώδη, πολλὰς φορὲς παρουσιάζεται ὡς ἐπιθυμητὴ καὶ ὡς πανάκεια γιὰ τὴν θεραπεία τῶν ὁμολογουμένως σημαντικῶν προβλημάτων πού συνακολουθοῦν τὴν ἐξέλιξη μὲ τὴν πάροδο τῶν αἰώνων. Ὅμως πάρα πολλές φορὲς ἡ ἐπιστροφή στὶς ἀρχέγονες αὐτὲς μορφές δέν εἶναι οὔτε δυνατὴ, ἀλλὰ καὶ οὔτε ἐπιθυμητὴ. Οὔτε εἶναι εὐκόλο, ἔστω καὶ θεωρητικὰ, νὰ ὀριοθετηθεῖ τὸ «νόμιμον» καὶ τὸ «ἐκτὸς νόμου» (χρησιμοποιοῦ τοὺς ὄρους αὐτοὺς καταχρηστικῶς καὶ κατ' ἀναλογίαν) στὴν ἐξελεκτικὴ αὐτὴ πορεία.

Ἄς ἐπικαλεσοῦμε ἓνα παράδειγμα ἀπὸ τὰ πρὸ κραυγαλέα. Ἦδη κάναμε λόγο παρεμπιπτότως γιὰ τὴν γενίκευση τοῦ σάκκου ὡς ἀμφίου στὸν βαθμὸ τοῦ ἐπισκόπου. Μέχρι τὸ τέλος τῆς βυζαντινῆς περιόδου εἶναι ἀπόλυτα μαρτυρημένο ὅτι οἱ ἐπίσκοποι φοροῦσαν φελόνιο καὶ οἱ μητροπολίτες φελόνιο πολυ-

σταύριο, σάκκο δὲ μόνον οἱ πατριάρχες καὶ οἱ «ἐξαιρείτοι ἰὼν ἀρχιεπισκοπῶν» κατὰ τὶς τέσσερις μεγάλες ἐορτές (Χριστοῦ-γεννα, Θεοφάνεια, Πάσχα, Πεντηκοστή). Τὴν σημερινὴν πράξη τὴν γνωρίζομε. Πιὸ θά τεθεῖ ὡς χρονικὸ ὄριο γιὰ νὰ χαρακτηρισθεῖ ὡς «νόμιμον» ἢ μέχρι τότε ἐξέλιξη γιὰ νὰ ἐπιζητήσομε τὴν ἐπιστροφή σ' αὐτή; Καὶ πέρα τοῦ «νομίμου», γιὰ νὰ εἶμαστε εὐλικρινεῖς: Εἶναι ἐν προκειμένῳ ἐπιθυμητὴ ἢ ἐπιστροφή στὴν πρό τῆς τουρκοκρατίας πράξη; Καὶ ἀκόμη περαιτέρω γιὰ νὰ εἶμαστε ρεαλιστές: Εἶναι δυνατὴ ἢ ἐπιστροφή σ' αὐτὴν ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων;

Ἐνα ἐξ ἰσῶν ἀν μὴ καὶ περισσότερο κραυγαλέο παράδειγμα εἶναι ἡ χρῆση τῆς μίτρας. Τὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης καὶ Ἀλεξανδρείας καὶ οἱ δύο περιπτώσεις μὴ προερχόμενο ἀπὸ τὴν ἀρχαϊκὴν παράδοση, ὅπως καὶ ἡ συναξαριστικὴ παράδοση τὸ ὑποδιπλῶναι ἀποδίδοντας οἰὸν Μέγα Κωνσταντῖνο τὴν παραχώρηση τῆς μίτρας - τῆρας - οἰέματος στὸν πάπα Ρώμης Σίλβεστρο καὶ οἰὸν Ἅγιο Κύριλλο Ἀλεξανδρείας τὴν χρῆση παπικοῦ καλόμεματος στὴν ἐν Ἐφέσῳ Σύνοδο ὡς ἀντιπροσώπου τοῦ πάπα, τὸ κάλυμμα λοιπὸν αὐτὸ τῆς κεφαλῆς τῆς Ρώμης - Ἀλεξανδρείας ὄρισε μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως νὰ διαδίδεται καὶ τελικῶς νὰ γενικεύεται σ' ὅλους τοὺς ἐπισκόπους. Εἶναι γνωστὰ καὶ τεκμηριωμένα ἱστορικῶς αὐτὰ καὶ δέν θά ἐπιμνησθῶμε. Τὰ ἐρωτήματα καὶ οἱ ὑποτιθέμενες ἀπαντήσεις ἔχουν διατυπωθεῖ λίγο πρὸ ἐπάνω, ὅταν ὁ λόγος ἦταν περὶ σάκκου. Δέν θά τὰ ἐπαναλάβομε.

***

Γενικῶς γιὰ τὴν λειτουργικὴ ἀμφίεση τοῦ ἱεροῦ κλήρου ἔχομε τὸ μεγάλο πλεονέκτημα ἀνατρέχοντας στὴν παράδοση νὰ μὴ στηριζόμεσθε μόνον σὲ φιλολογικὲς πηγές, ὅπως συμβαίνει σὲ ἄλλους τομεῖς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς καὶ ιδιαίτερα τῆς λατρευτικῆς τάξεως καὶ παραδόσεως. Ἡ μὴ ἐπικράτηση τῆς εἰκονομαχίας ἦταν ἐν προκειμένῳ ἀληθινὴ «σωτηρία», κατὰ τὸ λεγόμενο. Οἱ τοιχογραφίες, οἱ φορητὲς εἰκόνες, οἱ μικρογραφίες τῶν χειρογράφων καὶ οἱ ἄλλες παραστάσεις εἰς

έργα μικροτεχνίας ἀποτελοῦν ἄριστους ὀδηγούς γιά τή γνώση τῆς μορφῆς τῶν ἁμφίων κατά τίς διάφορες ἐποχές. Ἡ καταπληκτικῆς θεολογικῆς συλλήψεως παράσταση τῶν λειτουργούντων πατέρων - ἀρχιερέων στήν ἀψίδα τοῦ ἱεροῦ βήματος, τῶν οἰνοεῖ συλλειτουργούντων μέ τούς συγχρόνους μας λειτουργοῦς τοῦ ἱεροῦ θυσιαστηρίου, ὅπως καί ὅλες οἱ μνημονευθεῖσες ἀνωτέρω ἀπειράριθμες ἀπεικονίσεις διακόνων, ἱερέων καί ἀρχιερέων στίς ἱερές εἰκόνες, παρά τήν ἐνδεχομένης ἀρχαικοῦτά τους, ἀποτελοῦν ὅπωςὀδηγοῦτε πρότυπα πρὸς μίμηση, ἕνα εἶδος ἱερῶν ἀρχετύπων, ἡ ἀπομάκρυνση ἀπό τά ὅποια δηλώνει ὅτι κάτι δέν πορεῖται ὀρθά. Ἀποτελοῦν μά ἄφωνα, ἀλλά κραυγαλέα μαρτυρία, κατά τό «οἱ λίθοι κεκράζονται» - ἔδω «οἱ εἰκόνες καί οἱ τοῖχοι κεκράζονται», πού μάς ἀνακαλεῖ στήν τάξη, βσιόντας καί λέγοντας ὅτι πρέπει νά εἶμαστε συνεχιστές αὐτῆς τῆς παραδόσεως ὄχι μόνο στά εὔκολα καί μεγαλόστομα λόγια, ἀλλά στόν δύσκολο δρόμο τῶν ἔργων τῆς λειτουργικῆς πράξεως.

Μέ βάση τίς φιλολογικές, ἀλλά καί τίς εἰκαστικές μαρτυρίες ἐξετάζοντας τήν σημερινή πραγματικότητα, διαπιστώνουμε συγκριτικῶς τίς σημαντικές, ἀλλά καί τίς λεπτομερειακές ἀλλαγές πού ἐπῆλθαν μέ τήν πάροδο τῶν αἰώνων στήν λειτουργική ἁμφίση. Ἄν συγκρίνομε ἐπί παραδείγματι μία σημερινή καί ἱεροπρεπεστάτη μορφή ἁγίου τῶν νεωτέρων χρόνων, τόν ἅγιο Νεκτάριο, ὅπως εἰκονίζεται στίς εἰκόνες του μέ τήν σύγχρονη ἀρχιερατική στολή, ἡ καί ἕναν σύγχρονο λειτουργούντα ἀρχιερέα πρὸς ἕνα οἰκουμενικό ἅγιο, πού εἰκονίζεται νά λειτουργεῖ στήν ἀψίδα τοῦ ἱεροῦ, δέν θά ἀναγνωρίσουμε εὐκολα τήν συνέχεια τῆς παραδόσεως. Μίλησαμε ἤδη γιά τόν σάκκο, τήν πλάτυση τοῦ ὠμοφορίου, τήν μίτρα, τά ἐγκόλπια, τήν ποιμαντορική ράβδο, ἀκόμα καί τό σχῆμα καί τόν τρόπο πού φορεῖται τό ἐπιγονάτιο. Στήν ἱερατική ἁμφίση οἱ διαφορές ἀπό τήν ἀρχαία παράδοση εἶναι ἐποισιῶδες· ἂν τό φελόντιο εἶναι κατά τό ἐμπρός μέρος μακρύτερο ἢ γιά πρακτικούς λόγους πιό κοντό, ἂν τό ἐπιτραχήλιο ἀποτελεῖται ἀπό δύο ἐλεύθερες λωρί-

δες ἢ ἂν ἐνώνονται ἢ καί συναίρονται σέ μία, ἂν τό ἐπιγονάτιο εἶναι μαλακό ἢ σκληρό. Τῶν ἴδια ἐξέλιξη μποροῦμε νά παρακολουθήσομε καί στά ζωζόμενα σέ μουσεῖα ἢ σέ σκευοφυλάκια μονῶν ἱερὰ ἁμφια.

Ἐκεῖνο ἐξ ἄλλου πού φαίνεται νά ἐνοχλεῖ σήμερα πολλοῦς ἀνθρώπου - δέν ἐνδιαφέρει ἂν ἀπό εἰλικρινῆ διάθεση ἢ ἀπό μή καλή πρόθεση - δέν εἶναι ἡ χροσιμοποίηση ἁμφίων κατά τήν θεία λατρεία ἢ ἡ μορφή τους καί τό παραδοσιακό τους σχῆμα, ἀλλά ἡ κλιδή καί ἡ πολυτέλεια πού ἐκφράζεται μ' αὐτά. Κι αὐτό, εἴτε εἶναι ὄντως πολῦτιμα, πού συνήθως κονδρικῶς κοστολογοῦνται ἀπό τίς ἐφημερίδες καί τά περιοδικά ὡς «μεισιος ἀξίας» καί ὑπόθεσις πολλῶν ἑκατομμυρίων, εἴτε, τό χειρότερο, εἶναι ἔτελοῦς ἀξίας, ἀλλά ἄθλιες ἀπομιμήσεις χρυσοῦφάντων καί ἀργυροῦφάντων ὑφασμάτων μέ ψευδομαργαροκεντήματα, ἀπομιμήσεις δῆθεν πολυτίμων λίθων μέ στράς διακοσμῆσις. Κυρίως φαίνεται ὅτι ἐνοχλεῖ ἡ διαρκῆς ἐναλλαγή ἁμφίων, ἡ ἀκατάστατη καί κακόγουστη πολυχρωμία, ὁ ἐπιδεικτικὸς, τό λεγόμενο μέ τόν μοντέρνο ὄρο «κίτς». Γράφονται πολλά γιά τό θέμα αὐτό ἀπό πολλοῦς κατά καιροῦς καί ἀκούγονται περισσότερα.

Ἡ ἀπάντησις εἶναι γνωστή καί ἡ «θεολογική» κατοχύρωσις, ὅπως πάντοτε πρόχειρη. Δέν ἀμφιβάλλω γιά τήν σοβαρότητα τῆς, ἀλλά ὀφείλω νά ὑπογραμμίσω τήν βαρύτητα πολλῶν ἀπό τά ἀντεπιχειρήματα πού προβάλλουν ὡς ἀπάντησις ὅσοι δέν ἀνέχονται τήν πολυτέλεια καί τήν ἐπιπολάζουσα ἐπίδειξη πλοῦτου καί μεγαλείου στήν λειτουργική ἁμφίση. Προσωπικῶς ὀβρομαι τίς τοποθετήσεις ὅτι ὅλα γίνονται ὄχι γιά ἐπίδειξη καί ἀπό διάθεση προβολῆς τῶν φερόντων, ἀλλά μέ ἄκρα ταπεινωσι καί γιά τήν δόξα τοῦ Θεοῦ, ὄχι τήν δική τους. Ὅτι δέν ἀγοράζονται μέ τό ἱερό χρῆμα τῶν ναῶν, ὄχι κἄν ἀπό τά πλεονάζοντα ἔσοδα τῶν κληρικῶν, ἀλλ' ὅτι εἶναι δῶρα φίλων ἢ προέρχονται ἀπό τά ἱματιοφυλάκια τῶν ναῶν καί τῶν μοναστηρίων.

Συνήθως γιά τήν δικαιοσύνη τους προβάλλεται ἡ παράδοσις τῆς «βυζαντινῆς μεγαλοπρεπειῆς», πού τρόπον τινά παραγράφει τό ὕψος καί τήν δεοντολογία τῆς ὀρθοδόξου λατρείας.

Ἡ θέσις αὐτὴ δὲν εἶναι χωρὶς στήριγμα στὴν ἱστορία τῶν ἀμφίων καὶ τῶν ἐν γένει λειτουργικῶν τύπων τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολῆς. Κατὰ βάσιν μορεῖ νὰ εἶναι αἰτιολογημένη ἢ τουλάχιστον ἀνεκτὴ. Ἀπὸ ἓνα λαὸ ὅμως ποὺ διδάξε τὸν κόσμο τὴν εὐγένεια τῆς μορφῆς καὶ τὸ μέτρο, τὴν λιτότητα καὶ τὴν ἁρμονία, ποὺ ἀποστράφηκε τὴν ἐφήμερη καὶ κακόγουστη πολυτέλεια τῆς ἐνδυμασίας τῶν «*χρυσόφορων Μήδων*», ὅα περιέμενε ὁ κόσμος νὰ ἀντισταθεῖ στὸν ἐκβαρβαρισμὸ καὶ νὰ δώσῃ τὸ παράδειγμα ἀναλόγου αἰσθητικῆς καὶ στὴν λειτουργικὴ ἀμφίεση τῶν κληρικῶν του. Ἰδιαίτερος δὲ τοῦτο, διὰ ἔχει μαθευθεῖσι στὸν διδάσκοντα «*περὶ φιλοπονείας*», κατὰ τὸ γνωστὸ τροπάριο, στὸν πτωχεύσαντα Υἱὸ τοῦ Θεοῦ, στὸν «*δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ἐπὶ πᾶν ὄντι καθεσθέντα*» γιὰ νὰ λύσει τὴν ἀναλογία τῶν ἔθνῶν, τὴν παράλογη δηλαδὴ συμπεριφορὰ ὄλων ἡμῶν.

Πολλοὶ ἀντιπαρέχονται τὸ πρόβλημα αὐτὸ, πιστεύοντας καὶ ἐλπίζοντας ὅτι μὲ τὴν πολιτιστικὴ ἀνοδο θὰ ἐπικρατήσουν ὑγιέστερα καὶ ἑλληνοπρεπέστερα καλλιτεχνικὰ αἰσθητικὰ κριτήρια στὴν ἱερατικὴ λειτουργικὴ ἀμφίεση. Εἶναι, νομίζω, θέμα ἀγωγῆς καὶ καλαιθοσίας.

***

Τὸ ἄμεσο ὅμως πρόβλημα τῶν ἀμφίων δὲν βρίσκεται στὸ σῆμα τους οὔτε μόνον στὴν ποσότητά τους, ἀλλὰ στὴ λειτουργικὴ τους χρῆση. Καὶ αὐτὸ μορεῖ καὶ πρῆπει ἄμεσα καὶ ρυθμιστεῖ ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ βάσει τῶν προδιαγραφῶν τῆς παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας. Ἐννοεῖται βέβαια ὅτι αὐτὸ προϋποθέτει σοβαρὰ μελέτη τῆς λειτουργικῆς δεοντολογίας γιὰ νὰ μὴν προέλθει ἀπὸ τὴν ἐπίσημη αὐτὴ παρέμβαση κακὸ ἀντὶ καλοῦ. Ἀναφέρω μερικὰ παραδείγματα γιὰ νὰ γίνῃ ἀντιληπτὸ ἐποπτικῶς τὸ ἔννοῶ. Ὁ σχολιασμὸς τους θὰ εἶναι συνοπτικὸς γιὰ τὸ ἀδιαχώρητο στὸν διαθέσιμο χρόνον. Πιστεῶ ὅμως ὅτι οἱ γνῶστες τῆς λειτουργικῆς δεοντολογίας καὶ τῆς παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας θὰ προβληματιστοῦν, ἴσως καὶ θὰ συμφωνήσουν. Τὰ περισσότερα παραδείγματα προσέχονται ἀπὸ προοπτικὲς παρατηρήσεις, ὅλα δὲ εἶναι ἀπολύτως αὐθεντικά.

- Δὲν εἶναι νοπτό, εἴσοδος κατὰ τὴν ἀκολουθία τοῦ ἑσπερινοῦ νὰ γίνεταί χωρὶς φελόνιο. Καὶ ὅμως γίνεταί.
- Τὰ ἱερά μυστήρια, ὁμοίως, ὅπως ὁ γάμος, τὸ βάπτισμα, τὸ εὐχέλαιο, ἢ ὀρισμένες τελετὲς τελοῦνται ἀπὸ τὸν ἱερέα μὲ ἐπιτραχίλιο καὶ φελόνιο.
- Ἡ προσκομιδὴ γίνεταί μετὰ τὴν πλήρη ἐνδυση τοῦ ἱερέως, δηλαδὴ καὶ μὲ φελόνιο.
- Τὸ ἀναστάσιμο ἐσθινὸ εὐαγγέλιο τῶν Κυριακῶν διαβάζεται ἀπὸ τὸν ἱερέα κατὰ τὴν γνωστὴ τάξη ἀπαραιτήτως μὲ λευκὸ φελόνιο. Κατὰ τὸν ἀκολουθοῦντα ἀσπασμὸ ὁ ἱερεὺς κρατᾷ στὸ στήθος τὸ Εὐαγγέλιο μὲ τὰ δύο του χεῖρα σκεπασμένα μὲ τὸ ἐμπροσθεν μέρος τοῦ λευκοῦ φελονίου.
- Οἱ ἱερεῖς ὄλων τῶν ὀφικίων (καὶ οἱ ἱερομόναχοι - ἀρχιμανδρίτες) τελοῦν τὰ μυστήρια καὶ τίς ἄλλες λειτουργικὲς πράξεις φέροντες τὰ ἴδια ἄμφια ποῦ φέρονται καὶ οἱ λοιποὶ ἔγγαμοι ἱερεῖς. Ὑπάρχουν, ὡς γνωστόν, ἱερεῖς βαθμοὶ ἱερωσύνης καὶ ὄχι περισσότεροι.
- Ἡ ζώνη, τὰ ἐπιμάνικα, τὸ ἐπιτραχίλιο καὶ τὰ λοιπὰ ἄμφια στὰ σημεῖα ποῦ προβλέπεται ἔχουν σταυροῦς καὶ ὄχι δικεφάλους ἀετοῦς.
- Τὰ παραδοσιακὰ χρώματα τῶν ἱερῶν ἀμφίων εἶναι δύο· τὸ λευκὸ γιὰ τίς χαρμόσυνες ἡμέρες καὶ τὸ πορφυροῦν (βαθὸ ἐρυθρὸ - ἰώδες) γιὰ τίς πένθιμες. Κατὰ τοὺς τελευταίους καιροῦς παρατηρεῖται μία ἀντιστροφή· τὰ κόκκινα ἄμφια θεωροῦνται χαρμόσινα καὶ φοροῦνται καὶ κατ' αὐτὸ τὸ Πάσχα. Ἡ παράδοσις ἀπαιτεῖ γιὰ τὸ Πάσχα καὶ τίς πασχάλιες ἡμέρες λευκὰ ἄμφια, ὅπως καὶ γιὰ τὴν τέλεση τοῦ ἁγίου βαπτίσματος.
- Ἡ ἀλλαγὴ τῶν πενήθμων ἀμφίων τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ ἢ ἀντικατάστασή τους μὲ τὰ λευκὰ, κατὰ τὴν ἀκριβὴ καὶ κατοχορωμένῃ μὲ πλῆθος μαρτυριῶν τάξη, γίνεταί κατὰ τὰ ἀναγνώσματα τοῦ ἑσπερινοῦ τοῦ Μεγάλου Σαββάτου. Ἡ γιὰ δῆθεν «*θεολογικὸς*» λόγους χρῆση χαρμοσύνης ἀμφίων κατὰ τὸν ἑσπερινὸ τῆς Μεγάλης Πα-

ρασκευῆς («ἀποκαθήλωσις») καί κατά τόν ὄρθρο τοῦ Μεγάλου Σαββάτου («ἀκολουθία τοῦ ἐπιταφίου θρήνου») ἀντίκειται στήν μακραίωνη παράδοση καί τάξη τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτήν ὀφείλουν νά ἐρμηνεύσουν οἱ θεολόγοι καί νά ὑποτάσσονται σ' αὐτήν καί ὄχι νά αὐθεντοῦν ἐπ' αὐτῆς καί νά τήν διαστρέφουν.

* * *

Ταῦτα καί ἄλλα πολλά θά μπορούσε νά ἐπισημάνει κανεῖς ὡς ἐκτροπές τῆς σημερινῆς πράξεως ἀπό τήν ὀρθή παράδοση τῆς Ἐκκλησίας ὡς πρός τήν χρήση τῶν ἱερῶν ἀμφίων. Φυσικά πρόκειται γιά ἐξαιρέσεις. Οἱ ἱερεῖς μας στήν πλειονότητά τους γνωρίζουν τήν παράδοση, τήν σέβονται καί τήν τηροῦν. Ἔχουν ἀνεπτυγμένο καί τό καλαισθητικό κριτήριο καί ἐπιλέγουν τά ἄμφιά τους μέ πολλή προσοχή, χωρίς τάσεις ἐπιδείξεως καί χωρίς χρωματικές, ποιοτικές ἢ ἄλλες ὑπερβολές. Ξεχωρίζουν τίς ἡμέρες τοῦ πένθους καί τῆς κατανύξεως καί τίς ἡμέρες τῆς χαρᾶς καί τῆς ἀναστάσεως καί τίς ὑπογραμμίζουν μέ τήν δόξω καί δόλοευκῃ παράστασή τους στό θυσιαστήριο τοῦ Θεοῦ, ὅπως οἱ «ἐν λευκοῖς» ἄγγελοι στό μνήμα τοῦ Κυρίου πού εὐαγγελίσθησαν στίς μυροφόρους τήν Ἀνάσταση (Ἰω. κ', 12· Ματθ. κ' 3· Μάρκ. ιζ', 5) καί ὅπως οἱ εἰκοσιτέσσερις πρεσβύτεροι κατά τήν Κυριακάτικη λειτουργία τους στό ἐπουράνιο θυσιαστήριο τοῦ Θεοῦ (Ἀποκ. δ', 4).

Ἄς μή κλείσουμε ἀπαισιόδοξα. Οἱ ἀνωτέρω παρατηρήσεις ἀφοροῦν, εὐχόμεθα, στούς λίγους, πού εἶτε ἀπό ἄγνοια εἶτε ἀπό ἀμέλεια κάνουν πράγματα ἀντιπαραδοσιακά. Φαίνονται μικρά, ἀλλ' «οὐδέν μικρόν ἐν τῇ τοῦ μεγάλου Θεοῦ καί Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ, οὐδέν δίχα λόγου, ὅτι αὐτοῦ τοῦ ζῶντος Λόγου ἡ Ἐκκλησία· διό καί μετά λόγου πάντα μεγίστου», κατά τόν ἅγιον Συμεών Θεσσαλονίκης (Διάλογος, κεφ. 365). Στά μεγάλα ὅλοι συμφωνοῦμε. Ἀπό τά «μικρά» ὅμως φαίνεται καί κρίνεται ἡ γνώση μας, ἡ συνέπειά μας, ὁ σεβασμός μας πρός τήν παράδοση. Στά ἄμφια δέ ὅλα αὐτά καί ἐπί πλέον τό καλό μας γοῦστο, ἡ καλαισθησία μας.